

STANJE, PROBLEMI I PERSPEKTIVE OBVEZNOG PRIMJERKA U HRVATSKOJ

SAŽETAK

U članku se razmatraju zakonske odredbe koje reguliraju pitanje obveznog primjerka u Hrvatskoj, poglavito sa stajališta vrste građe i knjižnica koje ga primaju. Analiza je pokazala da su glavni uzroci problema, koji karakteriziraju sadašnje stanje obveznog primjerka u Hrvatskoj, posebice s gledišta redovitosti i potpunosti djelomice u zakonskim odredbama, a najviše u nepostojanju efikasnog mehanizma njihovog pridržavanja. Tome valja dodati i promjene koje su u Hrvatskoj nastale bilo na širem društvenom planu bilo na planu tiskarske tehnologije. Isto tako ukazano je i na nefunkcionalnost sadašnjeg načina i opsega obveznog primjerka u Hrvatskoj, što knjižnicama koje ga primaju stvara određene teškoće.

S obzirom na sve to predlaže se da se novim zakonskim odredbama u Hrvatskoj obvezni primjerak na temelju kriterija specijalizacije, decentralizacije i kooperacije utvrdi kao sustav koji će činiti bitnu sastavnicu hrvatskog knjižničkog sustava.

Ciljevi i funkcije obveznog primjerka

Prema široj definiciji obvezni primjerak možemo označiti kao (zakonsku) odredbu koja obvezuje proizvođače (nakladnike, tiskare) svih vrsta publikacija na dostavu i pohranjivanje propisanog broja primjeraka svake tiskovine u određenu knjižnicu odnosno sličnu ustanovu. Ne ulazeći na ovome mjestu u povijest obveznog primjerka, u svijetu i u Hrvatskoj, može se reći da je danas prvotni cilj obveznog primjerka pohrana i očuvanje nacionalne kulturne pisane odnosno tiskane baštine. Bez obzira na činjenicu da je obvezni primjerak imao i još uvijek ima i druge ciljeve i funkcije i da vrlo mali broj zemalja izrijezom navodi u svojim zakonima koji je cilj odredbi o obveznom primjerkuⁱ.

Četiri su bitna aspekta odnosno funkcije obveznog primjerka, koji se temelje odnosno proizlaze iz njegova osnovnog cilja izgradnje nacionalnog fonda i očuvanja nacionalne pisane odnosno tiskane kulturne baštine. To su: potpunost, zaštita i očuvanje, informiranje i dostupnostⁱⁱ. Dakle, općenito govoreći, bez ulaženja u pojedinosti i posebnosti odredaba pojedinih zemalja, obvezni se primjerak dostavlja poglavito radi čuvanja nacionalne pisane kulturne baštine, njegove dostupnosti, dakle korištenja, kontrole tiskarske produkcije, izrade nacionalnih bibliografija, pa i zaštite autorskih prava. Tako shvaćen obvezni se primjerak može također uzeti i kao jedan od najstarijih zakonskih mehanizama osiguravanja javnog dostupa građi i informacijama, bez obzira na činjenicu što je u počecima, a ponegdje još i danas, služio i kao sredstvo cenzure.

S tim u svezi Međunarodni ured za Opću bibliografsku kontrolu (IFLA International Office for Universal Bibliographic Control) navodi dva glavna cilja obveznog primjerka:

- prikupljanje i čuvanje nacionalne tiskarske produkcije,
- stvaranje pouzdanih bibliografskih zapisa o građi nacionalnog karaktera (radi izrade nacionalnih bibliografija).

Program Opće dostupnosti publikacija (Universal Availability of Publications) i počiva na načelu da svaka zemlja sustavno prikuplja i obrađuje nacionalnu produkciju, što se najdjelotvornije i najpotpunije može postići zakonskim odredbama dostave obveznog

primjerka.

Ti se zadaci redovito odnose na nacionalne knjižnice, dok se uloga drugih knjižnica uključenih u primanje obveznog primjerka ne promatra uvijek niti u svim sredinama sa stajališta čuvanja i zaštite, već sa stajališta izgradnje fondova i njihovog aktivnog korištenjaⁱⁱⁱ.

Na tim se osnovnim ciljevima i zadacima temelje i sadašnje odredbe o obveznom primjerku u Hrvatskoj.

Stanje

Zakonske odredbe kojima se u Hrvatskoj regulira obvezni primjerak nalaze se u Zakonu o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama (članci 50-58, te članak 60) iz 1973. godine, u Zakonu o javnom informiranju (članak 21. i 63. stavak 3) iz 1992. godine te Zakonu o izmjenama o dopunama zakona kojima su određene novčane kazne za privredne prijestupe i prekršaje (članak 124.) iz 1993. godine^{iv}.

Temeljne, a do 1992. godine i jedine, zakonske odredbe glede obveznog primjerka nalaze se u Zakonu o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama iz 1973. godine. Uz napomenu da je općenito zakonskim odredbama, koliko god bile sveobuhvatne, praktički nemoguće regulirati i utvrditi sve pojedinosti te da su sadašnje odredbe nastale prije više od dvadeset godina, može se reći da su te odredbe gotovo sveobuhvatno i podosta precizno utvrdile bitne odrednice u odnosu na obvezni primjerak u Hrvatskoj.

Naime, točno je određena svrha ("radi očuvanja, korištenja i proučavanja") dostave obveznog primjerka, što se dostavlja ("sve tiskane stvari", što se onda u članku 53. pobliže određuje), tko dostavlja ("svaka organizacija udruženog rada koja tiska ili umnaža stvari navedene u članku 53."), kome se dostavlja ("Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu"), kako se dostavlja ("besplatno i o svom trošku") i koliko se primjeraka ("petnaest primjeraka od svake tiskane ili umnožene stvari") dostavlja. Obveza dostave je, dakle, na tiskaru, osim u slučaju kad tiska u inozemstvu odnosno (tada) u drugoj republici. U tim je slučajevima nakladnik dužan dostaviti obvezne primjerke Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci, i to petnaest primjeraka (kad tiska u inozemstvu) odnosno jedan primjerak (kad tiska u drugoj republici). U potonjem slučaju ostaju prikraćene druge knjižnice u Hrvatskoj koje dobivaju obvezni primjerak. Precizno je određena i obveza u slučaju da više tiskara sudjeluje u izradi neke tiskovine. Obveza dostave obveznih primjeraka također se odnosi na svaki jezik, svako pismo i svako izdanje, ako se tiskovina izdaje na više jezika, pisama ili u više (ponovljenih) izdanja.

Tiskovine povjerljive prirode izuzimaju se od obveze dostavljanja, ali su nakladnici odnosno izdavači tih publikacija dužni trajno čuvati barem dva primjerka.

Ostali zakonski članci reguliraju obveze Nacionalne i sveučilišne knjižnice odnosno posebno reguliraju pitanja dostave gramofonskih ploča i magnetofonskih vrpca te posebnih tiskovina (službeni i trgovački formulari, leci, reklamne objave/plakati, kratki oglasi i saopćenja privatne prirode). Ta se građa dostavlja samo Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u dva primjerka^v.

Valja posebno istaknuti, poglavito zbog kasnije prakse, da Zakon obvezuje da se obvezni primjerci dostavljaju odmah po izlasku iz tiska prvih primjeraka. Znači Zakon tim primjercima daje prioritet. I ne samo to. Zakon čak obvezuje tiskare i izdavače da krajem mjeseca dostave Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu izvještaj u dva primjerka o tiskanim odnosno izdanim publikacijama u proteklom mjesecu.

Već ranijim odlukama određeno je kojim knjižnicama u Hrvatskoj Nacionalna i sveučilišna knjižnica dostavlja preostale primjerke nakon što za sebe izdvoji po dva primjerka: naučnim bibliotekama u Puli (od 1958), Rijeci (od 1949), Zadru (od 1949), Splitu (od 1949) i Dubrovniku (od 1966) te Gradskoj knjižnici u Osijeku (od 1961), kako su se te

knjižnice tada nazivale. Zakonom iz 1973. godine nije u tom pogledu došlo do promjene, iako je postojala mogućnost. Potvrđena je obveza dostave po jedan primjerak središnjim (nacionalnim) knjižnicama republika i pokrajina bivše Jugoslavije, što je praktički funkcioniralo do sredine 1991. godine, a sa Slovenijom i Makedonijom (formalno) do kraja 1993. godine^{vi}. Na temelju odgovarajućih zakona Nacionalna i sveučilišna knjižnica dobivala je po jedan primjerak tiskovina iz drugih republika i pokrajina bivše Jugoslavije.

Zakon o javnom informiranju iz 1992. donosi dvije (bitne) novine. Dok Zakon iz 1973. godine određuje što sve potpada pod obvezni primjerak, pa uslijed toga utvrđuje i obvezu njegove redovite dostave, Zakon iz 1992. u 2. članku određuje da je "tisak, u smislu ovog zakona, novine i druge periodične publikacije, te plakati, letci, slikovni prikazi sa ili bez teksta i druge tiskovine umnožene bilo kojim mehaničkim, kemijskim ili elektronskim postupkom" odnosno da su "novine i druge periodične tiskovine tiskana djela koja izlaze u vremenskim razmacima od najviše šest mjeseci, a u nakladi većoj od 500 primjeraka", odnosno "ako je namijenjeno raspačavanju", iako je naklada manja od 500 primjeraka. A u članku 8, što je osobito značajno za obvezni primjerak, određuje da je "tiskar, odnosno nakladnik, ako tisak nije tiskan na području Republike Hrvatske, dužan dostaviti ... osam primjeraka Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci"^{vii}. Time ponavlja obvezu iz Zakona iz 1973. kad nakladnik tiska u inozemstvu, ali broj obveznih primjeraka smanjuje na osam. Ništa ne govori o roku, a niti izrijekom navodi da je to tiskar odnosno nakladnik dužan dostaviti besplatno i o svom trošku. Pojam tiskara isto tako nije pobliže određen, posebice kad se javljaju dva ili više tiskara.

I bez detaljnije raščlambe razvidno je da je definicija tiska u ovom Zakonu poglavito utemeljena na osnovnoj namjeni ovog Zakona, reguliranju područja javnog informiranja, dočim je pojmovno određivanje obveznog primjerka u Zakonu iz 1973. godine bilo utemeljeno upravo na obvezi dostave obveznog primjerka.

Nije potrebno posebno isticati da su navedene nepreciznosti kao i smanjenje broja obveznog primjerka (na 8) izazvale i još uvijek izazivaju brojne zabune, nesporazume i teškoće u redovitoj i potpunoj dostavi obveznog primjerka. Dakako upravo na štetu redovitosti, potpunosti i cjelovitosti. Osim toga nastalo je i pravno i faktičko dvojstvo u obvezi dostave broja primjeraka. U pripremi toga Zakona odnosno formuliranju navedenih članaka nitko nije ne samo konzultirao nego niti prethodno informirao ni Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu niti Vijeće za knjižnice Hrvatske. Donošenjem Zakona jednostavno smo bili s time suočeni.

Zakon iz 1993. godine samo je povećao novčane iznose (sankcije) za nepridržavanje obveza dostave obveznog primjerka, jer su iznosi navedeni u prijašnjim zakonima zbog inflacije, pa i izmjene novca, bili praktički obezvrijeđeni^{viii}.

To su, dakle, odredbe koje u Hrvatskoj propisuju opseg i način dostave obveznog primjerka, a prema kojima Nacionalna i sveučilišna knjižnica dobiva po dva primjerka (jedan za korištenje a drugi arhivski primjerak) svih tiskovina i druge knjižnične građe u skladu sa zakonskim propisima, a ostale knjižnice u Hrvatskoj (Dubrovnik, Osijek, Pula, Rijeka, Split i Zadar) po jedan primjerak, osim građe navedene u člancima 55. (gramofonske ploče i magnetofonske vrpce) i 56. (službeni i trgovački formulari, leci, reklamne objave/plakati, kratki oglasi i saopćenja privatne prirode) te stavku 3 članka 50. (tiskano u drugoj republici/pokrajini) Zakona o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama, a što se pak od 8. listopada 1991. godine može podvesti pod stavak 2 istog članka Zakona (tiskanje u inozemstvu).

Dakako da to ne znači da su navedene knjižnice uključujući i Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u tom razdoblju sve do sada dobivale odnosno dobivaju sve te tiskovine i drugu građu, posebice sa stajališta potpunosti. S obzirom na osnovnu namjenu obveznog primjerka, poglavito primjeraka koji se dostavljaju Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, stanje posebice

glede redovitosti a naročito potpunosti zacijelo ne odgovara zakonskim odredbama a niti svrsi obveznog primjerka. U kojoj mjeri, može se samo pretpostaviti odnosno procjenjivati, jer u tom pogledu nije provedeno nijedno istraživanje niti izrađena analiza. U ovom pak članku ne bavimo se tim pitanjem, iako bi ono zaslužilo posebnu obradu, ali želimo se u nastavku osvrnuti na glavne razloge takvog stanja.

Inače jedino je istraživanje provedeno u Hrvatskoj o obveznom primjerku pred više od deset godina i to poglavito s gledišta njegove dostupnosti. Rezultati toga istraživanja izneseni su u referatu na 25. skupštini Hrvatskog bibliotekarskog društva održane 1985. u Zadru^{ix}. U anketnom obrascu, koji su trebale ispuniti hrvatske knjižnice uključujući i Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu koje primaju obvezni primjerak, dobiveni su i potom obrađeni odgovori na pitanja o načinu uključivanja obveznog primjerka u fondove tih knjižnica, posudbi, obradi pojedinih vrsta građe i pohrani te zaštiti (uvezu). Vrlo zanimljivi rezultati kao i mišljenja pojedinih knjižnica glede funkcionalnosti obveznog primjerka još uvijek mogu poslužiti pri donošenju novih zakonskih propisa o obveznom primjerku, koji se u tom pogledu od tada nisu mijenjali niti dopunjavali. Nepoznanica je doduše da li se u proteklih desetak godina što god promijenilo u postupku s obveznim primjerkom u tim knjižnicama.

Problemi

U prikazu stanja, poglavito zakonskih odredbi, već smo naznačili i neke probleme ili točnije rečeno razloge i korijene nekih od problema koji obilježavaju sadašnju normativnu i stvarnu situaciju obveznog primjerka u Hrvatskoj. U ovom članku nećemo se posebno osvrnuti na probleme s kojima se danas suočavaju knjižnice koje primaju obvezni primjerak, poglavito one izvan Nacionalni i sveučilišne knjižnice. Pri tome posebno imamo na umu probleme primanja na dosadašnji način reguliranog obveznog primjerka, probleme pohrane, obrade, korištenja i zaštite. Pozornost ćemo usmjeriti na cjelinu obveznog primjerka kao sustava, posebice glede njegove potpunosti i redovitosti i to bez obzira da li su korijeni i uzroci toga stanja i tih problema nedostaci u zakonskim odredbama ili pak u kasnijem razvoju događaja, posebice kad je riječ o razvoju (tiskarske) tehnologije, pojavi novih medija ili društvenim promjenama u Hrvatskoj.

U tom pogledu posebno ćemo se osvrnuti na: Manjkavost zakonskih odredbi, neredovitost i nepotpunost prispjeća i nefunkcionalnost sadašnjeg stanja.

Zakonske odredbe, poglavito one iz 1973. godine, kojima se određuje koja građa potpada pod obvezu dostave obveznog primjerka, koliko god bile tada sveobuhvatne pa i precizne, s vremenom su se pokazale manjkave. No već i tada neki termini, kao primjerice "umjetničke reprodukcije", "programi", te na dva mjesta navođenje "plakata" stvarali su zabunu u provedbi.

Međutim ono što je značajnije od toga jest činjenica da su se s vremenom pojavili novi mediji i nove tehnologije, koji tim zakonskim odredbama nisu obuhvaćeni, a nije to učinjeno ni kasnije, sve do danas. Pri tom poglavito mislimo na audiovizualnu građu i elektroničke publikacije. S tim u svezi valja reći da su neke zemlje svojim odgovarajućim zakonskim odredbama i audiovizualnu građu već uključile u obvezni primjerak. Hrvatska to na žalost još nije učinila, tako da je taj dio hrvatske kulturne baštine, naročito u pogledu cjelovitosti, identifikacije pa i zaštite, praktički izgubljen za budućnost. Za nemali se dio može reći da je praktički i sada, osim donekle audiovizualnog arhiva Hrvatske televizije, nedostupan. U Hrvatskoj od kraja sedamdesetih godina postoji jedino zakonska obveza prikupljanja i čuvanja filma i to u Hrvatskom državnom arhivu. Svjesni te činjenice Nacionalna i sveučilišna knjižnica i Hrvatski državni arhiv uputili su još 1992. godine zajednički dopis Ministarstvu prosvjete i kulture Republike Hrvatske da se audiovizualna građa obuhvati zakonskim odredbama o obvezom primjerku te da se za njezin smještaj i čuvanje osigura dio

nedovršenog dijela nove zgrade Nacionalne i sveučilišne knjižnice^x.

Iz dana u dan sve je veći broj, ne samo u svijetu nego i kod nas, elektroničkih publikacija, za koje također ne postoji zakonska obveza sustavne dostave, prikupljanja i čuvanja. Bez obzira na niz problema s kojima je zakonska regulacija obvezne dostave elektroničkih publikacija povezana (pravno, tipološki i tehnički), valja i taj medij što prije uključiti u zakonske odredbe o obveznom primjerku. Među prvima je to učinila Francuska još 1992. godine, pa već postoje određena (pravna i tehnička) iskustva, koja možemo koristiti^{xi}. Uostalom kao što je poznato i prva odredba o obveznom primjerku nastala je u Francuskoj još davne 1537. godine.

Da bi se ostvario njegov osnovni cilj i funkcije obvezni primjerak mora biti redovit i potpun. Sadašnji zakonski propisi, nove tiskarske tehnologije, stanje u hrvatskom nakladništvu kao i društvene promjene koje su posljednjih godina nastale u Hrvatskoj, pri čemu poglavito mislimo na privatizaciju, načelo redovitosti i potpunosti ozbiljno dovode u pitanje. Činjenica je da obvezni primjerak, onako kako je postojećim zakonskim propisima definiran, ne stiže u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu ni redovito ni potpuno, što onda znači da je još manje potpun u ostalim hrvatskim knjižnicama koje ga primaju.

Iako Zakon propisuje da se obvezni primjerak odnosno primjerci Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici dostavljaju odmah po izlasku iz tiska prvih primjeraka, to se ne poštuje, a još manje odredba prema kojoj su tiskari i nakladnici/izdavači dužni Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici krajem mjeseca dostaviti izvještaj o svim tiskanim odnosno izdanim tiskovinama. Osim toga odredba kojom se tiskar obvezuje na dostavu pokazala se s vremenom problematičnom glede potpunosti dostave, a posebice u zadnje vrijeme uslijed velikih promjena u tiskarskoj tehnologiji koja počiva na informatizaciji. I to kako zbog činjenice da je i zbog toga tiskara nerijetko praktički nemoguće identificirati, tako i zbog činjenice da ponekad u proizvodnji iste publikacije sudjeluje njih više (priprema, tisak, uvez), pa se nijedan od njih zapravo ne smatra nositeljem obveze dostave obveznog primjerka. Također često mijenjanje tiskara stvara dodatne teškoće, posebice kad je riječ o periodičkim publikacijama. Primjerice jedan tiskar otisne jedan, a drugi, nerijetko novi, sljedeći broj časopisa.

Činjenica da ne postoji (službeni) popis odnosno evidencija/registar tiskara, i zbog toga što je to uslijed nove tiskarske tehnologije doista vrlo promjenjivo, stvara niz problema u komuniciranju s tiskarima, pa i izdavačima, od kojih većina, jer su novi i mahom mali, i ne poznaje zakonske obveze o obveznom primjerku. Nije rijedak slučaj i njihovo osporavanje kad ih se s njima upozna, ne uvijek bez razloga. Događa se i jednostavno oglašavanje odnosno izbjegavanje obveza, pri čemu se mahom privatizirani tiskari odnosno još više nakladnici pozivaju i na trošak odnosno prihod koji time gube, a nitko im to nijednim načinom ne nadoknađuje. Česta promjena ljudi pa i naziva tvrtke stvara dodatne teškoće redovitoj i potpunoj dostavi obveznog primjerka.

Profesionalna nepovezanost i razjedinjenost hrvatskih nakladnika (prije su imali svoje udruženje) također je preprekom redovitosti i potpunosti dostave obveznog primjerka, jer ne samo što ne postoji jedinstvena adresa preko koje bi se moglo s njima komunicirati već ne postoji ni zajednički popis izdanja svih hrvatskih nakladnika, a da o publikaciji tipa "Books in print" i ne govorimo. U zadnje se vrijeme u tom pogledu poduzimaju neki koraci. Nema, dakle, popisa, evidencije na koju bi se kao pouzdanu mogli pozivati radi, barem naknadne reklamacije dostave obveznog primjerka. Bilten CIP, koji izdaje Nacionalna i sveučilišna knjižnica, uključivanje u hrvatske urede za ISBN, ISMN te ISSN, koji djeluju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, dragocjeni su, ali na žalost nedovoljni mehanizmi da se postigne redovitost i potpunost obveznog primjerka.

U takvoj situaciji, unatoč različitim naporima i nastojanjima (dopisi, opomene, upozorenja usmena i pismena, razgovori, uvjeravanja) Nacionalne i sveučilišne knjižnice,

obvezni primjerak stiže neredovito, sa zakašnjenjem i poprilično nepotpun, što je posebno pogubno za periodične publikacije (časopise i naročito novine) do kojih je (novih naslova i pojedinih brojeva) kasnije vrlo teško doći, te tako nastaju praznine u naslovima i godištima. Zbog nedostatka mjerodavnih popisa i evidencija ne može se na žalost pouzdano reći koji je to postotak koji ne stiže odnosno stiže sa većim ili manjim zakašnjenjem, a i svaka bi procjena bila prilično proizvoljna.

Sankcije, koliko god Zakonom iz 1993. godine u novčanom pogledu bile pooštrene, nisu se pokazale naročito djelotvornima. O rezultatima sudskih tužbi još ne možemo govoriti.

Što se pak tiče dostave obveznih primjeraka knjižnicama u Dubrovniku, Osijeku, Puli, Rijeci, Splitu i Zadru u skladu sa sadašnjim zakonskim propisima, praksa je dobrim dijelom ukazala na potrebu drugačijeg pristupa. To su uočili i autori jedine, prije navedene ankete o obveznom primjerku u Hrvatskoj i u svojim zaključnim razmatranjima upozorili na takvo stanje^{xii}. Utvrdivši da je u početku obvezni primjerak u tim knjižnicama bio važan činilac u stvaranju dijela fonda koji je imao uporabnu vrijednost, ispravno zaključuju da kasniji razvoj događaja (velika i raznovrsna tiskarska produkcija, pomanjkanje prostora, kadrova) nije omogućavao zaštitu ni optimalnu dostupnost toga fonda. Osim toga dok s jedne strane sve do sredine 1991. godine (raspad sustava obveznog primjerka na području bivše Jugoslavije) te knjižnice i nisu dobivale publikacije hrvatskih izdavača tiskanih u drugim republikama/pokrajinama, nerijetko kvalitetne sa stajališta korisnika i njihove uporabnosti, a nisu ni imale novčanih sredstava za njihovu kupnju, dotle su s druge strane dobivale publikacije koje su im zauzimale i prenatrpavale prostor, i koje su jedva ili nikako mogle obrađivati, a od malog ili nikakvog su značenja bile za njihove korisnike. To se posebno odnosi na različite brošure, veći dio novinskog fonda, neke časopise, sitni tisak i građu sličnog karaktera. No mogućnosti ni prava selekcije nisu imali i još uvijek nemaju. Nefunkcionalnost na taj način propisanog obveznog primjerka još više je došla do izražaja činjenicom da su se sredinom sedamdesetih godina sve te knjižnice, na ovaj ili onaj način, uključile u novoosnovana sveučilišta u Osijeku, Rijeci i Splitu, te se počele profilirati kao središnje sveučilišne knjižnice tih sveučilišta odnosno njihovi sastavni dijelovi.

Suočen s takvom situacijom Savjet za biblioteke Hrvatske (sada Vijeće za knjižnice Hrvatske) 1988. godine raspravio je i u načelu usvojio "Smjernice za izradu zakonskih odredbi o obveznom primjerku u Republici Hrvatskoj", koje je izradila posebna Radna skupina Savjeta, a u kojima se među ostalim predlaže selektivan i diferencirani pristup u dostavi pojedinih vrsta građe obveznog primjerka tim knjižnicama. U tom okviru kretala su se i razmišljanja i zaključci na raspravi u Vijeću za knjižnice Hrvatske u srpnju 1993. godine, te u okviru posebne Radne skupine Vijeća u rujnu iste godine^{xiii}. Drastičan primjer te nefunkcionalnosti je činjenica da je Znanstvena knjižnica u Dubrovniku, zbog prostornih problema i uvjeta smještaja, sredinom osamdesetih godina, zatražila od Nacionalne i sveučilišne knjižnice da joj više ne dostavlja cjelokupni novinski fond.

Prvotna namjera da se iz sigurnosnih i drugih razloga hrvatska tiskarska produkcija čuva na više (čak sedam) mjesta u Hrvatskoj izgubila je svoj pravi smisao, jer u većini tih knjižnica uvjeti zaštite kao i druge okolnosti to nipošto ne omogućuju. Jedan od osnovnih ciljeva zapravo nije postignut.

Perspektive

Imajući na umu suvremena teorijska razmatranja ciljeva i funkcije obveznog primjerka te tendencije u zakonskoj regulativi u svijetu, u ovom ćemo dijelu iznijeti neka načela i kriterije u obliku glavnih smjernica za buduću zakonsku regulativu odnosno stvaranje suvremenog sustava i djelotvornog mehanizma obveznog primjerka u Hrvatskoj.

U tom pogledu kao prvo i osnovno potrebno je što prije donijeti nove zakonske propise te po potrebi i druge provedbene akte, bez obzira da li će zakonski propisi o obveznom primjerku biti zasebni zakon ili pak dio Zakona o knjižničarstvu, kao što je i sada. U tim zakonskim odredbama valja vrlo precizno utvrditi koja građa potpada pod obvezni primjerak. To znači da osim preciziranja odnosno redefiniranja građe obuhvaćene zakonima iz 1973. i 1992. godine, treba svakako u obvezni primjerak uključiti audiovizualnu građu te elektroničke publikacije, nakon stručne i temeljite rasprave oko osobitosti i tipologije te građe.

Osim toga valja utvrditi i broj obveznih primjeraka i to za pojedinu vrstu odnosno skupinu građe, ovisno o tome na koliko se mjesta odnosno u koje knjižnice propiše dostava određene vrste građe.

S obzirom na našu dosadašnju praksu i iskustva te sukladno funkciji obveznog primjerka i suvremenim tendencijama u svijetu odredbe u pogledu broja primjeraka za pojedine vrste građe, te povezano s time broj knjižnica, trebale bi se zasnivati na kriteriju decentralizacije, specijalizacije i kooperacije među knjižnicama koje će primati, u cijelosti ili djelomično, obvezni primjerak. U tom pogledu posebnu pozornost valja posvetiti zavičajnom fondu radi stvaranja zavičajnih zbirki i fondova u tim knjižnicama, čime bi se također ostvarivalo načelo specijalizacije. Jednako tako tim knjižnicama, dakako osim u pravilu Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici te vjerojatno još jednoj koja bude određena kao deponitarna za cijeli obvezni primjerak, trebalo bi ostaviti mogućnost određene selekcije^{xiv}. U svakom slučaju obvezni primjerak (vrsta građe, broj primjeraka, koje knjižnice...) treba uspostaviti kao sustav i on kao takav treba djelotvorno funkcionirati. Za to je potrebno predvidjeti i potrebne mehanizme (zakonske, institucionalne, prostorne, odgovarajuću opremu i uređaje).

Po mojem mišljenju Nacionalna i sveučilišna knjižnica i dalje bi primala cjelokupni obvezni primjerak uključujući sada i audiovizualnu građu i elektroničke medije, u broju koji treba utvrditi s obzirom na pojedinu građu, ali bi ujedno bila obvezana na najviše standarde zaštite i očuvanja tog nacionalnog fonda, dakako uz osiguranje i drugih funkcija obveznog primjerka, poglavito bibliografsku kontrolu odnosno izradu nacionalnih bibliografija te osiguranje dostupnosti građi i informacijama sadašnjim i budućim naraštajima. Uz Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu treba odrediti još jednu knjižnicu u Hrvatskoj koja bi primala potpuni obvezni primjerak u jednom primjerku uz obvezu ne samo propisane pohrane već i određenih mjera zaštite u uskoj suradnji s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom.

Te bi primjerke sveukupne građe koju će dobivati Nacionalna i sveučilišna knjižnica i još jedna knjižnica u Hrvatskoj svakako trebalo proglasiti kulturnim dobrom od osobitog značenja za Hrvatsku, pa bi takav status trebali dobiti i u novom Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. To ujedno znači da bi taj fond podlijegao posebnim visokim standardima i mjerama zaštite i očuvanja. Taj bi isti status dobio cjelokupni nacionalni fond koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, kao i stariji (ne samo hrvatski) fond u drugim hrvatskim knjižnicama, posebice rijetki, a napose unikatni primjerci.

Čini se da je dosadašnja praksa pokazala da bi obvezu redovite i besplatne dostave trebalo u pravilu propisati izdavačima odnosno nakladnicima, naročito ako se i oni na odgovarajući način budu uzajamno povezali i stvorili mehanizme identifikacije i pregleda cjelokupne produkcije (books in print i slično), za što postoje neke naznake. S obzirom na činjenicu da će po prvi put u obvezni primjerak biti uključena i audiovizualna građa i elektroničke publikacije valjat će precizno utvrditi čija će biti obveza dostave tog dijela obveznog primjerka.

Mišljenja sam također da bi izdavačima odnosno nakladnicima, jer je u konačnici to njihov trošak pa i onda kad obvezne primjerke dostavljaju tiskari, trebalo priznati određene

povlastice, poglavito kad je riječ o poštanskim uslugama odnosno poreznim olakšicama. Trebalo bi uznapostovati da se to ugradi u odgovarajuće zakone odnosno propise.

Ukratko i zaključno rečeno: zakonskim odredbama o obveznom primjerku valja na temelju gore iznesenih načela i kriterija precizno utvrditi sustav obveznog primjerka i mehanizam njegova djelotvornog funkcioniranja te s tim u svezi jasno razlučiti zaštitu i očuvanje kulturnog dobra, kulturne baštine na području pisane/tiskane riječi od potrebe izgradnje fondova na nacionalnoj produkciji i njihova korištenja. A sve to kao dio ukupnog razvoja knjižnica i knjižničarstva u Hrvatskoj odnosno kao bitnu sastavnicu hrvatskog knjižničnog sustava.

Josip Stipanov

THE DEPOSIT COPY IN THE REPUBLIC OF CROATIA: condition and problems, prospects

SUMMARY

The statutory regulations which control the issue of the deposit copy in Croatia are considered in the article, especially from the point of the type of the materials and libraries which get it. The analysis has shown that the main causes of the problems, which characterize the contemporary condition of the deposit copy in Croatia, especially from the point of the regularity and completeness are partly in the statutory regulations and mostly in non-existence of the efficient mechanism which would adhere to them. The changes which were developed in Croatia either on the broader social scale or on the scale of print technology can be added to all of this. Equally it was pointed at the unfunctionality of the way and volume of the deposit copy so far in Croatia, which causes certain troubles to the libraries which get it.

In regard with all this it is suggested that the new statutory regulations in Croatia should define the deposit copy based on the criteria of specialization, decentralization and cooperation as a system which will create an important link in the Croatian library system.

PFLICHTEXEMPLAR IN DER REPUBLIK KROATIEN: Zustand und Problemen, Ausblicke

ZUSAMMENFASSUNG

In dem Artikel werden gesetzliche Verordnungen beachtet, die die Frage des Pflichtexemplars in Kroatien regeln, besonders vom Standpunkt der Art der Materialien und Bibliotheken, die es bekommen. Die Analyse zeigte, daß die Hauptursachen der Probleme, die den jetzigen Zustand des Pflichtexemplars in Kroatien charakterisieren, besonders vom Standpunkt der Regelmäßigkeit und Vollständigkeit teilweise in den gesetzlichen Verordnungen, und am meisten im Nicht-Bestehen vom wirkenden Mechanismus, mit dem man sich an die Verordnungen streng halten würde. Dazu soll man noch auch die Veränderungen hinzufügen, die in Kroatien entwickelt wurden, entweder auf dem breiteren gesellschaftlichen Plan oder auf dem Plan der Drucktechnologie. Gleichweise wurde auch auf die Unwirksamkeit jetziger Weise und jetzigen Umfangs des Pflichtexemplars in Kroatien hingewiesen, was den Bibliotheken, die es bekommen, bestimmte Schwierigkeiten macht.

Mit Rücksicht auf alles das wird vorgeschlagen, daß mit neuen gesetzlichen Verordnungen in Kroatien das Pflichtexemplar aufgrund der Kriterien der Spezialisierung, Dezentralisierung und Kooperation als ein System festgestellt wird, das eine bedeutende Kette des kroatischen Bibliothekensystems machen wird.

Bilješke i literatura

ⁱ Jasion, Jan T. The International Guide to Legal Deposit.- Vermont: Ashgate, 1991, str. 7.

ⁱⁱ Isto, str. 3-4.

ⁱⁱⁱ Aparac-Gazivoda, Tatjana; Keglević, Zlatko; Žugčić, Mirjana: Dostupnost obveznog primjerka u općeznanstvenim bibliotekama u SR Hrvatskoj// Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 28 (1985) 1-4, str. 11.

^{iv} Narodne novine, (25/1973), str. 437-438, (22/1992), str. 528-530. (26/1993), str. 733.

^v Narodne novine, (25/1973), članak 50, str. 437-438, članak 53, str. 438: "Pod tiskanim ili umnoženim stvarima u smislu ovog zakona razumijevaju se sve publikacije (knjige, brošure, skripta, separati, časopisi, novine, geografske karte, umjetničke reprodukcije, muzička izdanja, katalozi, programi, razglednice, plakati i si.) i njihovi dodaci (grafikoni, tabele, obrasci, gramofonske ploče i si.) umnoženi tehničkim sredstvima (tiskarskim strojevima ili na drugi način), bez obzira na to jesu li namijenjeni prodaji, odnosno besplatnom raspačavanju."

^{vi} Dopis Nacionalne i sveučilišne knjižnice Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici i Narodnoj i univerzitetnoj biblioteci "Kliment Ohridski" od 15. studenog 1993

^{vii} Narodne novine, (22/1992), str. 528-530.

^{viii} Narodne novine, (26/1973), str. 733

^{ix} Vjesnik bibliotekara Hrvatske (1985), str. 11-20.

^x Dopis Nacionalne i sveučilišne knjižnice i Hrvatskog državnog arhiva Ministarstvu prosvjete i kulture od 18. ožujka 1992.

^{xi} Vavssade, Claire: Le depot legal des documents informatiques// Bulletin des Bibliothèques de France, 40 (1995), 3, str. 34-38.

^{xii} Vjesnik bibliotekara Hrvatske (1985), str. 14-15.

^{xiii} Zapisnik (13.) sjednice Savjeta za biblioteke Hrvatske od 8. lipnja 1988. i (5.) sjednice od 8. srpnja 1993. te Radne skupine od 23. rujna 1993.

^{xiv} Vitiello, Giuseppe: A svnthesis on legal deposit and its practice in the EC Member States, Commission of European Communities, ed. By M. Manzoni, Luxembourg, 1992. (prikaz) //Alexandria 6 (1994) 1, str. 81-83.

McGowan, Ian D.: Cooperation Between Legal Deposit Libraries in the United Kingdom and the Republic of Ireland// Alexandria 6 (1994) 1, str. 73-80.